

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کارکرد بخش کشاورزی در اقتصاد ایران از منظر الگوی داده - ستانده

دکتر علی اصغر بانویی و همکاران

بهار ۱۳۹۷

سرشناسه	:	بانویی، علی اصغر، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور	:	کارکرد بخش کشاورزی در اقتصاد ایران از منظر الگوی داده - ستانده / علی اصغر بانویی و همکاران.
مشخصات نشر	:	تهران: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، مدیریت خدمات پژوهشی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۱۰۴ص: جدول، نمودار.
شابک	:	978-600-494-005-4
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	جدول‌های داده‌ها و ستانده‌ها -- ایران
موضوع	:	Input-output tables -- Iran
موضوع	:	کشاورزی -- ایران -- جنبه‌های اقتصادی -- نمونه‌پژوهی
موضوع	:	Agriculture -- Iran -- Economic aspects -- Case studies
موضوع	:	ایران -- اوضاع اقتصادی
موضوع	:	Iran -- Economic conditions
شناسه افزوده	:	مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی. مدیریت خدمات پژوهشی
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۷ آ ب ج /، HC
رده‌بندی دیویی	:	۳۳۹/۲۳
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۳۳۹۸۷۹

عنوان: کارکرد بخش کشاورزی در اقتصاد ایران از منظر الگوی داده - ستانده

تدوین: علی اصغر بانویی

همکاران: زهرا ذبیحی، سارا دشتبانی، مریم مستعلی پارسا

مسئول انتشار: فرهاد بلادر

کارشناس انتشار: فرزانه علایی

صفحه آرای: ابراهیم حبیبی سیاهپوش

طراح روی جلد: مینا توکلی

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال

شابک: 978-600-494-005-4

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: انتشارات اقرا

ناشر: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، مدیریت خدمات پژوهشی

نشانی: خیابان کریمخان زند - انتهای خیابان شهید عضدی (آبان جنوبی) - خیابان رودسر شرقی - پلاک ۵

http://www.agri-peri.ac.ir ; E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir

تلفن: ۴۲۹۱۶۰۰۰ نمابر: ۸۸۸۹۶۶۶۰

ISBN: 978-600-494-005-4

پیشگفتار

بخش کشاورزی در فرایند رشد و توسعه اقتصادی کشورها همواره از چندین کارکرد به صورت توأمان برخوردار می‌باشند لیکن معمولاً در تحلیل کارکرد این بخش مهم اقتصادی در تبیین تمامی ابعاد مؤثر این بخش در فرآیندهای فوق‌نوعاً غفلت‌های اساسی صورت می‌پذیرد.

بخش کشاورزی واجد کارکرد شفافی در حوزه‌هایی مانند امنیت غذایی، امنیت سیاسی، امنیت ملی، توسعه سیاسی، توسعه اجتماعی، آمایش سرزمین، رشد اقتصادی ملی، رشد بازرگانی داخلی و خارجی، محیط زیست، فعال شدن اکوسیستم‌های طبیعی، گریز بگری، عدالت اجتماعی و رفع فقر و محرومیت، رشد و توسعه جامعه روستایی، رشد فعالیت‌های صنعتی، بهداشت و سلامت و شادابی جامعه و... می‌باشد.

آثار و کارکرد بخش کشاورزی در اقتصاد ایران و فرایند توسعه ملی از جمله موضوع‌های بسیار مهمی است که همواره مورد توجه سیاست‌گزاران و برنامه‌ریزان توسعه اقتصادی کشور مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفته است و با وجود نظرات متفاوتی که در این زمینه وجود دارد، رکن واقعیات فعلی اقتصاد کشور بیانگر این حقیقت است که نقش مدیتم و غیرمستقیم و همچنین آثار فزاینده توسعه بخش کشاورزی در سایر بخش‌های اقتصادی از یک سو و تأثیرگذاری توسعه این بخش در مؤلفه‌های توسعه اجتماعی و توزیع درآمد و آمایش سرزمین از سوی دیگر غیرقابل اغماض می‌باشد.

بهره‌برداری از تکنولوژی الگوی داده - ستانده، این امکان را برای برنامه‌ریزان فراهم می‌سازد تا تأثیرگذاری تغییر و تحولات بخش کشاورزی در سایر بخش‌ها به وضوح نمایش داده شود. کتاب حاضر که حاصل مطالعه‌ای در

این زمینه می‌باشد براساس جداول داده - ستانده سال ۱۳۹۰ (مرکز آمار ایران) با رویکرد بررسی و تبیین موقعیت و کارکرد بخش کشاورزی در میان سایر بخش‌های اقتصادی کشور انجام شده است.

این مطالعات که حاصل یک پژوهش توسط جناب آقای دکتر علی‌اصغر بانویی و همکاران ایشان در سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶ انجام شده است نشان می‌دهد که چگونگی بخش کشاورزی در ارکان اصلی اقتصاد ایران تأثیرگذار می‌باشد. فرصت را بنفهم شریک از جناب آقای دکتر علی‌اصغر بانویی و همکاران ایشان سرکار خانم هرا ذبیح سرکار خانم سارا دشتبانی و سرکار خانم مستعلی پارسا تقدیر و سپاس‌گاری نموده و از جناب آقای دکتر محسن صمدی به‌خاطر ویراستاری و از جناب آقای محسن بلادر به‌خاطر چاپ و از آقای ابراهیم حبیبی سیاهپوش به‌خاطر صفحه‌آرایی کتاب، تشکر می‌شود.

سید حسن حسینی

رییس موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی

اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

بهار ۱۳۹۷

چکیده.....	ز.....
------------	--------

فصل اول: کلیات پژوهش..... ۱

مقدمه و تبیین مسأله.....	۳
۱-۱- سؤال‌ها و اهداف.....	۷
۲-۱- جنبه نوآوری.....	۸
۳-۱- روش‌شناسی.....	۸
۴-۱- روش گردآوری اطلاعات.....	۹
۵-۱- تعریف واژگان کلیدی.....	۹

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق..... ۱۳

مقدمه.....	۱۵
۱-۲- آشنایی با ساختار کلی جدول داده - ستانده.....	۱۶
۲-۲- مبانی نظری جدول داده - ستانده.....	۱۹
۳-۲- پیشینه تحقیق.....	۲۳
۴-۲- جمع‌بندی.....	۳۲

فصل سوم: روش‌شناسی و پایه‌های آماری..... ۳۳

مقدمه.....	۳۵
۱-۳- روش‌شناسی جداول داده - ستانده مبتنی بر تکنولوژی متعارف و تکرارپذیری بومی.....	۳۵
۱-۱-۳- الگوی داده - ستانده مبتنی بر تکنولوژی متعارف.....	۳۶
۲-۱-۳- الگوی داده - ستانده مبتنی بر تکنولوژی بومی و روش تفکیک واردات.....	۳۹
۲-۳- محاسبه‌ی ضریب فزاینده، ارزیابی و اشتغال‌زایی فعالیت‌های اقتصادی.....	۴۳
۱-۲-۳- روش محاسبه‌ی ضرایب فزاینده‌ی تولید.....	۴۳
۲-۲-۳- روش محاسبه‌ی ارزیابی صادرات.....	۴۴
۱-۲-۲-۳- روش محاسبه‌ی ارزیابی بدون وزن.....	۴۵

۴۷	۳-۲-۲- روش محاسبه‌ی ارزیابی با وزن
۴۸	۳-۲-۳- روش محاسبه اشتغال‌زایی
۴۹	۳-۳- پایه‌های آماری
۵۰	۳-۴- جمع‌بندی

فصل چهارم: تحلیل نتایج ۵۱

۵۳	مقدمه
۵۳	۴-۱- نتایج محاسبات
۵۴	۴-۱-۱- تحلیل نتایج ضرایب فزاینده‌ی تولید
۵۴	۴-۱-۱-۱- اثرات نتایج ضرایب فزاینده تولید در الگوی متعارف
۵۷	۴-۱-۱-۲- اثرات نتایج ضرایب فزاینده تولید داخلی
۶۰	۴-۱-۲- تحلیل نتایج ارزیابی وارداتی و صادرات
۶۱	۴-۱-۲-۱- وضعیت بخش کشاورزی از منظر واردات و صادرات
۶۷	۴-۲-۱-۲- تحلیل نتایج ارزیابی
۶۷	۴-۲-۱-۲-۱- محاسبه‌ی ارزیابی با وزن
۷۰	۴-۲-۲-۱-۲- محاسبه‌ی ارزیابی با وزن
۷۳	۴-۳-۱- تحلیل نتایج اشتغال‌زایی
۷۵	۴-۳-۱-۱- تحلیل نتایج اشتغال در الگوی داده - ستاد با تکنولوژی متعارف
۷۸	۴-۳-۱-۲- تحلیل نتایج اشتغال در الگوی داده - ستاد با تکنولوژی بومی
۸۱	۴-۲- جمع‌بندی

فصل پنجم: نتیجه‌گیری ۸۳

۸۵	نتیجه‌گیری
۹۲	۵-۱- توصیه‌های سیاستی
۹۵	منابع
۹۹	پیوست

فهرست جداول

عنوان

صفحه

جدول (۱-۲): نظام حسابداری جدول داده - ستانده متعارف	۱۸
جدول (۱-۳): ساختار کلی یک جدول داده - ستانده متعارف	۳۶
جدول (۱-۴): اثرات مستقیم، اثرات غیرمستقیم و ضرایب فزاینده تولید براساس جدول داده - ستانده مبتنی بر تکنولوژی متعارف	۵۵
جدول (۲-۴): اثرات مستقیم، اثرات غیرمستقیم و ضرایب فزاینده تولید داخلی براساس جدول داده - ستانده با تکنولوژی بومی	۵۸
جدول (۳-۴): نیاز به واردات در بخش های اقتصادی	۶۰
جدول (۴-۴): واردات واسطه ای، مصرفی و سرمایه ای و سهم هریک در واردات کل سال ۱۳۹۰	۶۱
جدول (۵-۴): میزان سهم واردات واسطه ای بخشی فعالیت های اقتصادی	۶۲
جدول (۶-۴): میزان سهم صادرات بخشی فعالیت های اقتصادی	۶۴
جدول (۷-۴): تراز تجاری بخشی فعالیت های اقتصادی	۶۶
جدول (۸-۴): میزان ارزبری مستقیم و غیرمستقیم به ازای هر واحد افزایش صادرات (روش بدون وزن)	۶۸
جدول (۹-۴): میزان ارزبری مستقیم و غیرمستقیم به ازای افزایش صادرات با توجه به سهم صادرات بخشی (روش با وزن)	۷۱
جدول (۱۰-۴): توان اشتغال زایی بخش ها در حالت متعارف جدول داده - ستانده سال ۱۳۹۰	۷۷
جدول (۱۱-۴): توان اشتغال زایی بخش ها در حالت بومی جدول داده - ستانده سال ۱۳۹۰	۸۰
جدول ۱: جدول داده - ستانده ی بهنگام شده سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران	۱۰۱
جدول ۲: جدول داده - ستانده ی داخلی سال ۱۳۹۰، که با استفاده از روش شبکه ک واردات جدول داخلی حاصل شده است	۱۰۲
جدول ۳: شاغلان برحسب فعالیت های منتخب و وضع شغلی، براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰	۱۰۳

چکیده

کاربری نسبتاً بالای فعالیت‌های بخش کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی و به تبع آن توان اشتغال‌زایی بالاتر، صرفه‌جویی بیشتر در مصارف ارزی بخصوص کاهش واردات محصولات کشاورزی از طریق افزایش تولیدات داخلی و امکان کسب درآمد ارزی بیشتر از طریق صادرات از یک سو و استراتژیک بودن برخی محصولات این بخش و فراهم آوردن برخی نهاده‌های مورد نیاز به‌ویژه برای بخش‌های صنعت و خدمات از سوی دیگر، این بخش را به یک بخش مهم در اقتصاد ملی تبدیل کرده است. بنابراین جهت شناسایی قابلیت‌های بالقوه‌ی نهفته در این بخش و بررسی ابعاد اهمیت آن در اقتصاد ملی هدف این طرح بررسی ضرایب فزاینده‌ی تولید، ارزیابی صادرات و توان اشتغال‌زایی بخش کشاورزی است. در راستای اهداف این مطالعه، چارچوب تحلیلی ده - ستانده به عنوان مبنای ارزیابی قابلیت‌های بخش قرار می‌گیرد. برای این منظور از فرایند جدول داده - ستانده استفاده می‌شود که عبارتند از جدول داده - ستانده‌ی مبتنی بر تکنولوژی متعارف و جدول داده - ستانده‌ی داخلی با تکنولوژی ملی. دلیل استفاده از دو نوع تکنولوژی نیز بررسی تأثیر واردات با تأکید بر نقش واردات واسطه‌ای به عنوان نهاده در فرآیند تولید بر میزان ارزیابی و اشتغال‌زایی بخش‌های مختلف است. براساس نتایج این مطالعه، بخش «صنایع وابسته به کشاورزی» در میان بیست بخش اقتصادی، بیشترین ضریب فزاینده‌ی تولید را ایجاد می‌نماید. بدین ترتیب که به‌ازای یک واحد افزایش تقاضای نهایی در این بخش، تولید نهاده ۲/۶۱۸ واحد افزایش می‌یابد حال اگر واردات را از این روند خارج نماییم، تولید کل اقتصاد به‌ازای یک واحد افزایش تقاضای نهایی در این بخش، ۲/۱۹۴ واحد افزایش می‌یابد. در زیربخش‌های کشاورزی، بخش «دامداری، مرغداری، پرورش کرم ابریشم و زنبور عسل و شکار» بیشترین ضریب فزاینده‌ی تولید را ایجاد نموده است. جهت سنجش ارزیابی کل از دو روش محاسبه‌ی ارزیابی

بدون وزن و با وزن استفاده شده است. نتایج در صورت به کارگیری روش بدون وزن نشان می دهد که در میان زیربخش های کشاورزی و صنایع وابسته به آن، بیشترین میزان ارزبری کل صادرات مربوط به دو بخش صنایع وابسته به کشاورزی و دامداری، مرغداری، پرورش کرم ابریشم و زنبور عسل و شکار است و تمامی زیربخش های کشاورزی و بخش صنایع وابسته رتبه زیر ده را به خود اختصاص داده اند. نتایج حاصل از روش دوم که از طریق وزن دهی به تغییرات صادرات هر بخش انجام می شود، متفاوت از نتایج روش بدون وزن می باشد. بدین صورت که بیشترین میزان ارزبری کل صادرات را دو بخش صنایع وابسته به کشاورزی و زراعت و باغداری به خود اختصاص می دهند و ارزبری کل بخش دامداری، مرغداری، پرورش کرم ابریشم و زنبور عسل و شکار کاهش شدیدی را نشان می دهد که این مسئله می تواند ریشه در سهم صادرات سهم اندک این بخش داشته باشد. نتایج حاصل از به کارگیری روش با وزن بدلیل در نظر گرفتن سهم صادرات هر بخش از کل صادرات، به واقعیت نزدیکتر می باشد. از منظر اشتغالزایی بخش «زراعت و باغداری» بیشترین اشتغال را ایجاد می کند. بدین ترتیب که با افزایش یک واحد سرمایه گذاری در این بخش ۱۱ نفر- شغل در کل ایجاد می شود که با حذف واردات این رقم به ۹ نفر- شغل تغییر می نماید. با توجه به زیربخش های کشاورزی در حالت متعارف و هم در حالت تفکیک واردات، اشتغالی که ایجاد می نمایند بیشتر از متوسط کل اقتصاد است.